

ET SYDFYENSK VOLDSTED

HAVEGAARD, SDR. HØJRUP SOGN, VINDINGE HERRED

Af Vilh. Lorenzen

Naar jeg som Dreng kørte med Sydfyenske Jærnbane sydpaa og fra Toget, ved Pederstrup Station, saa det gamle Voldsted tæt ved Stationen, romantisk overskygget af gamle høje Træer, kunde jeg ikke lade være at tænke paa, hvad mærkeligt, der dør kunde være sket og hvilke Mennesker — naturligvis gæve Riddere i Pan-ser og Plade — der havde holdt til paa den gamle middelalderlige Borg. Rent ubevidst har vel ogsaa den mærkelige Modsætning i Situationen gjort Indtryk paa mig — det halvforglemte, af Mystik ompundne Voldsted, som det røgspyende Uhyre af et Tog, Symbolet paa en helt anden, nutidig Tilværelsesform, saa helt pietetsløst fór forbi, ja! saa nær, at det var lige ved at tage den ene Voldside med sig i Farten.

Og stadig er Situationen jo den samme. Nutid og Fortid mødes her i et kort Nu. Livet haster videre og Fortidsmindet bliver liggende paa sin Plads som noget fjærnt, forbigangent, uaktuelt.

Men er det rigtigt, at saadan et gammelt Mindesmærke fra den svundne Tid slet ikke kommer os ved mere?

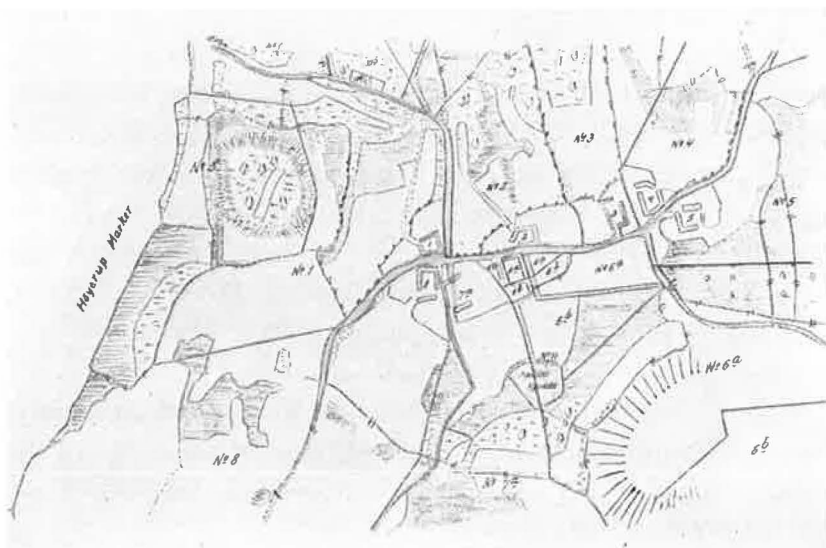
Det er dog et Vidne, et Kronvidne om Liv, der *har* været levet, om Tilstande og Forhold, der har betydet noget — først og fremmest for Stedets Beboere, men ogsaa for Egnen, ja! hvem ved, maaske for det hele Danmark. Den gamle Borgs Skæbne kan have været betydningsfuld paa mange Maader. Og den kan maaske forklare os et og andet ogsaa om Nutidsforhold — i al Fald hvorfor den Bebyggelse, der hedder Pederstrup, er blevet, som den er.

Men søger man ad de skriftlige og arkivalske Kilders Vej at efterspore dens Tilblivelse, Historie og Undergang som Borg og Hovedgaard, kommer man desværre ikke langt — her, som ved utallige af vore gamle middelalderlige Voldsteder. Og dog — som et Eksempel paa, *hvor* langt man kan naa ad den her antydede Vej, har det sin Interesse at efterspore det i et konkret Tilfælde som her for Pederstrupvoldstedets Vedkommende. Er man kommet til Vejs Ende, vil uvilkaarligt det Spørgsmaal rejse sig: Hvad saa, kan man ikke paa en eller anden Maade komme videre? Men hvordan?

En Undersøgelse som den her antydede kan med størst Udbytte foretages baglæns, idet man begynder med Nutiden og fra det Holdepunkt, man dør har, gaar tilbage gennem Aarhundrederne, saa langt man nu kan komme.

Pederstrup er i vore Dage en Landsby, bestaaende af nogle Gaarde og en Del mindre Ejendomme. Om Voldstedet, der ligger i Landsbyomraadets Yderkant, helt mod Vest og nu er eneste Rest, der er blevet tilbage af den tidligere Hovedgaard (Herregaard), ved man, at det i Folkemunde bærer Navnet Hovgaard. I Nord grænser Pederstrup op til den tidligere Hovedgaard Ringstedgaard i Sdr. Næraa Sogn, i Vest til Højrup Bys Jorder, i Syd til Jorder i Ringe Sogn, i Øst til Eskildstrups Jorder i Søllinge Sogn og Ores i Sdr. Næraa Sogn.

Efter at have paavist den nuværende topografiske Situation, ligger det nær at søge til Matrikelarkivets Originalkort over Pederstrup fra Udskiftningsstiden. Det stammer fra c. 1800. Selve Landsbyen Pederstrup bestod da af 8 Gaarde og tæt Vest for Gaard Nr. 1, kun 200 Al. — c. 125 M. — derfra ligger det anselige Voldsted, der paa Kortet har oval Form og er paa 200 Al. \times 150 Al. — c. 125 \times 83 M. Paa selve Voldstedet staar: Hov Gaarde Haugen — en noget besynderlig Betegnelse. Ogsaa umiddelbart Nord for Voldstedet forekommer Navnet Hovgaard, her som Benævnelse paa en mindre Lokalitet. Saa meget faar man ud af Kortet, at Gaard

Kort over Pederstrup By ca. 1800.

Nr. 1 har en særlig intim Forbindelse med den gamle Gaard, og at Voldstedets Navn for halvandet Hundrede Aar siden kunde benævnes Hovgaard, et Navn, der allerede derved synes at have gammel Hævd. Man maa gaa ud fra, at Hovgaard ogsaa har været selve Borgens Navn. Ganske interessant er det, at Pederstrup endnu paa Udskiftningstiden umiddelbart i Syd grænsede op til Herregaarden Lammehaves Jorder og at følgelig 3 middelalderlige Hovedgaarde — Ringstedgaard, „Hovgaard“ og Lammehave har ligget paa Rad og Række — et Vidnesbyrd om, hvor tæt middelalderlige Hovedgaarde kunde ligge hinanden i al Fald i denne Egn af Fyen. I Sdr. Højrup's Nabsogne laa desuden Rynkebygaard i Ringe Sogn og Aarslevgaard i Aarslev Sogn.

At opspore noget som helst, der har Relation til vort Voldsted i de forud for Matrikelkortet gaaende godt og vel 100 Aar, har hidtil vist sig ugørligt. Men der kunde jo være Haab om i al Fald gennem de store Matrikelarbejder fra 1680'erne at faa noget at

vide.¹ Og det slaar heller ikke fejl. Det viser sig her, at ogsaa da bestaar Pederstrup af de 8 Gaarde, alle Fæstegaarde — hvoraf 5½ tilhører Fru Anna Vind paa Torpegaard i Sdr. Næraa Sogn og Resten Velbaarne Kaptejn Otto Kruse til Balle og Østergaard.² Det er denne, der er Ejer af Gaarden Nr. 1, der beboes af „Bonden“ Niels Madsen, og hans „indlukte Toft strækker sig Sønder og Nord, ligger Vesten for Gaarden, mellem Mads Pedersens Toft (Gaard Nr. 2) og Hougaarden“. Det er derved yderligere klart, at Hovgaardens navn maa have betydet Ælde.

Men af selve Matrikelansættelsen fremgaar noget mærkeligt! Samtlige 8 Gaarde har faktisk næsten samme Størrelse 5 á 6 Tdr. Htk. — og hele Landsbyen raadede følgelig dengang over c. 45 Tdr. Htk. Dette bringer uvilkaarligt ind paa den Tanke, at nuværende Landsby paa et eller andet Tidspunkt før 1680'erne har faaet sin alt da kendte Struktur ved en rationel Regulering af det hele Omraade, der ved den Lejlighed er blevet fordelt paa de 8 ligestore Gaarde. Engang før 1680'erne er den tidligere Hovedgaard totalt forsvundet som speciel Landbrugsejendom. Ethvert Spor af den er i al Fald udslettet paa de store Matrikelarbejders Tid.

Men hvorledes kan dette være gaaet til?

Der kan opstilles flere Muligheder og her maa ogsaa Landsbyens Navn, Pederstrup, tages med i Betragtningerne. Efter alt at dømme er en Bebyggelse af en eller anden Art, under Navnet Pederstrup skabt i den ældre Middelalder ved Udflytning fra anden Bebyggelse og den synes — Apostelnavnet Peder tyder derpaa — at være af relativ sen Oprindelse. Der er nu den Mulighed, at Hovedgaarden har været en isoleret Landejendom, en Enestegaard, skabt som Særbrudsgaard, i Lighed med det nære Ringstedgaard. Den kan have haft et betydeligt Jordtilliggende — om-

1) Rigsarkivet: Markbog 354, Matrikel 1809 b.

2) Hirsch: Fortegnelse over danske og norske Officerer 1648—1814. Det kgl. Bibliotek.

end 45 Tdr. Htk. unægtelig synes overordentlig meget, da middelalderlige Storgaarde normalt kun var paa 2 eller 3 almindelige Bøndergaardes Størrelse. Det maa anses for en altfor stor Driftsenhed efter middelalderligt Landbrugs Ævner og Forhold. Og dog — ser man paa en anden nedlagt middelalderlig fyensk Hovedgaard, Jersore i Klinte Sogn, Skam Herred, kan Tanken ikke helt afvises. Ved 1660 vides Jersore at være afløst af en Landsby paa 9 Gaarde.³ Kan det tænkes at være gaaet paa tilsvarende Maade med vor Hovedgaard? Meget sandsynligt er det ikke. Den har haft sit eget Navn og efter Nedlæggelsen er det Pederstrupnavnet, der benyttes — og til den Dag i Dag. Men hvorfra skulde dette stamme om ikke som Navnet paa en i al Fald meget gammel Landsbybebyggelse. Alt tyder paa, at Pederstrupnavnet er det primære, Hovedgaardens Navn det sekundære.

Det turde derfor være rimeligt at antyde som en Mulighed, der maa grænse meget nær til Sandheden, at det har drejet sig om en Landsbyhovedgaard, som den nærliggende, tidligere Hovedgaard Aarslevgaard i Aarslev By.

En saadan Landsbyhovedgaard har enten *haft sin Jord for sig selv* og formentlig af den for middelalderlige Hovedgaarde sædvanlige Størrelse, eller dens Jorder har ligget *i Markfællesskab* med Bøndernes, hvad jo ingenlunde var noget usædvanligt.

Ved en Regulering efter Nedlæggelsen er den tidligere Hovedgaards Jordtilliggende blevet fordelt paa Landsbyens øvrige Gaarde og i begge Tilfælde maatte Gaard Nr. 1 arve den slagtede Herregaards Byggested og Plads i Landsbyen.

Alene Voldstedets Størrelse og solide Byggemaade antyder, at det har drejet sig om en i sin Tid meget anselig Ejendom, et Gods, der forudsætter ret talrige Fæstegaarde. Forsaavidt kunde Navnet „Hovgaard“ opfattes som ensbetydende med Navnet „Hoverigaard“ maaske ogsaa med „Hovedgaard“. Men ogsaa en tredje

³) H. Pedersen i Hist. Tidsskrift 8 R., VI, p. 46.

Tolkning af Navnet foreligger. Noget taler for, at det 17. Aarh.'s Hovgaard som Betegnelse for Voldstedet er det samme som Navnet Havgaard eller Haffuegaard, der i 16. Aarh. bæres af en Gaard i Nordjylland.⁴ Forleddet i sidstnævnte Navn turde staa i Forbindelse med det gammeldanske Ord Have for Hegn.⁵ Navnet Havegaard (Havgaard [Hovgaard]) skulde da betegne et indhegnet Omraade — en Hovedgaard, der har sin Jord for sig selv.

Hvad vor Hovedgaards virkelige Navn var i dens Velmagtsdage, er da, efter det her anførte, ret tvivlsomt. Men et Aktstykke fra 1511 bringer Klarhed. I dette siges der, at „Søllinge Kirke har en Skov, Toffuedt, liggende mellem Haffuegaards Enemærke og Thuuekiill, som en Mand i Eskildstrup bruger“. Denne Haffuegaard kan ikke være nogen anden end vort Hovgaard (Havegaard).⁶ Der synes ikke at kunne være Tvivl om, at den gamle Hovedgaard i Pederstrup virkelig har baaret Navnet Havegaard, senere forkortet og med sin oprindelige klare Betydning udvisket.

Efter dette maatte man tro, at Hovedgaarden var opretholdt endnu 1511, i Kong Hans' Dage. Men nu kommer atter noget mærkeligt! Ved denne Tid ejedes Pederstrup og det nære Ringstedgaard af Marquard Rønnov til Hvidkilde og under den bitre Strid mellem ham og Fyens daværende drabelige Biskop, Jens Andersen Beldenak, havde denne stemplet Marquard Rønnov (død 1506) som Kætter, endog sat ham i Band og udendvidere ladet sig indføre i hans Gods, Pederstrup og Ringstedgaard. Dette vilde hans Enke, Fru Mette Hardenberg og Sønnerne ikke finde sig i. Sønnerne var Ejler Rønnov til Hvidkilde og den senere Roskildebisp Joakim Rønnov — begge dygtige Mænd og stærke Personligheder. Enken og Sønnerne rejste Sag mod Bispen og ved en kgl.

⁴) Danske Magazin 4 R., I, p. 59, 170, 171. — Jvf. et Havegaard (Havgaard) i Skovby Herred, Vigerslev Sogn i Fyen og i Sdr. Hald Herred i Skader Sogn i Jylland. De ældste danske Arkivregistraturer, 1910, p. 241, 969, 695 f.

⁵) Danske Magazin, 3 R., I, p. 194.

⁶) De ældste danske Arkivregistraturer, 1910, p. 1072 f.

Voldgiftskendelse 1528 i Nyborg fik de deres Fjende idømt en mægtig Bøde — 100 rhinske Gylden at betale straks til Fru Mette og siden til hendes Børn — og enten 1500 Mk. eller afstaa dem Pederstrup Byfang og Ringstedgaard. Bispnen blev rasende over denne Dom. Dette gode fynske Gods vilde han ikke paa nogen Maade give Slip paa. Dog erklærede han, at han i Stedet vilde udlægge noget af Stiftets Gods — for at ikke Skovene ved Pederstrup og Ringstedgaard skulde komme i uredelige Folks Hænder og fordærvs. Særlig skarpt vendte han sig mod Ejler Rønnov, som han bl. a. beskyldte for at have behandlet ham „uartigt“. En Injurieproces blev Følgen og 1530 blev den gamle Biskop dømt Tremarksmand som Løgner og Æresskænder — en uhyre Forsmædelse for den mægtige Prælat. Og ikke nok med det! Pederstrup og Ringstedgaard blev paany tildømt Fru Mette og hendes Arvinger til evig Ejendom.⁷

Det mærkelige er, at under denne Strid mellem den bondefødte Biskop og en af Fyens mægtigste og mest ansete Adelslægter var der kun Tale om „Pederstrup Byfang“, som om Hovedgaarden Havegaard overhovedet ikke var til. Og gaar man lidt længere tilbage i Tiden, til 1492, er det samme Tilfældet. Da omtales, at Ridderen Claus Eriksen Bjørn til Lundsgaard har i Leje af Ridderen Lage Brok til Gl. Estrup i Jylland en By, Pederstrup i Højrup Sogn (da regnet til Aasum Herred) — „som er 8 Gaarde“. Det ser i høj Grad ud, som Landsbyen alt da er omreguleret og Hovedgaarden nedlagt.⁸ Og det samme kunde synes at være Tilfældet allerede 1436. Da meddeler Lave Rudbek af en sønderjydske Adelslægter, at han har givet Timme Hvitkop (Krummedige) Pederstrup og Bønneløkke (paa Langeland) i Pant, men nu giver Sten Basse (til Lykkesholm), Ridder, Fuldmagt til at indløse dem „og bruge dem

7) C. Paludan-Müller: Jens Andersen Beldenak, 2. Udg. 1837, p. 87 ff.

8) Repertorium, 2 R., IV, 7243.

efter sin Vilje, i alle Maader til de vorder ham afløst".⁹ Heller ikke her er en Hovedgaard antydet

Efter alt dette maa man gaa ud fra, at *Havegaard er gledet ud af Hovedgaardenes Tal i al Fald før 1492 og formentlig endda inden 1436*. Kun Navnet har — som det fremgaar af Aktstykket af 1511 — holdt sig nogen Tid for Gaard Nr. 1 i Pederstrup By, tilsidst kun som Navn paa det eneste tilbageblevne af den gamle Borg og fordums Herlighed — Voldstedet.

Længere tilbage end til den første kendte Ejer af „Pederstrup“, Lave Rudbek, kan man ikke komme udfra skriftlige og arkivalske Kilder alene. Og Resultatet er jo i og for sig ikke særlig straalende. Men *noget* har Undersøgelsen dog bragt for Dagen. Den forsvundne Hovedgaard har hedt Havegaard og har været en Landsbyhovedgaard. Det er endelig ogsaa et Resultat, at den *senest* kan have været til et Stykke op i 15. Aarhundrede, men formentlig 1436 alt var nedlagt og dens *Jorder* da overladt Bønderne i Landsbyen til Brug — et af de mange Tilfælde i Senmiddelalderen, da saa megen gammel Hovedgaardsjord gled ind under Bondenstanden og øgede dens Eksistensmuligheder.

Men man aner en Katastrofe for Havegaard af politisk Art!

Der er imidlertid altfor meget, vi endnu ikke ved. Naar er den forsvundne Hovedgaards Voldsted blevet til? Hvilke Bygninger kan den have baaret og hvordan har de været? Hvilken og hvor stor Forsvarskraft har den haft? thi det gamle Havegaard var jo en Borg, en Fæstning. Og endelig: hvor længe har den været til, da Tilintetgørelsen ramte den og den som Landbrugsejendom blev slagtet?

Paa alt dette, der unægtelig er en meget vigtig og væsentlig Del af dens Historie, vil der imidlertid kunne gives Svar. Det gamle Voldsted kan selv tale! Men det forudsætter *en rationel*

⁹) Repertorium III, 683o.

arkæologisk Undersøgelse med Spade, Hakke og Graveske i Forbindelse med en nøjagtig Opmaaling.

Sker dette, da vil de gamle Jordværker faa Mund og Mæle. Voldstedets fortifikatoriske Type vil kunne yde sit til at fastslaa Tilblivelsestiden, eventuelle Bygningsrester fortælle om de Boligvilkaar, hvorunder Beboerne levede. Ogsaa løse Fund i Grunden og i Gravene vil kunne kaste deres Lys baade over Levevilkaar og tillige, i Kraft af deres Særkarakter, fortælle mere nøjagtigt, naar dette gamle danske Hjem blev til, ligesom de vil kunne forklare os, naar det blev opgivet og forladt.

Sandt nok — der findes alene paa Fyen, for ikke at tale om hele det øvrige Danmark —, talrige middelalderlige Voldsteder, der fortjener en Undersøgelse, som den, der her er foreslaet for et enkelt Vedkommende. Disse gamle græsklædte, forgroede Mindesmærker repræsenterer et mægtigt historisk Stof, tjenligt til at give et intimere Kendskab til vor Middelalders Historie. En rationel Udnyttelse af det er kun lige begyndt, men Nationalmuseets spredte Udgravninger har allerede bragt mærkelige Resultater for Dagen.

Der ligger her en stor Fremtidsopgave. Og vilde det være en urimelig Tanke, at den tages op — i det Omfang det nu lader sig gøre — ogsaa af de historiske Amtssamfund?